

PAUL TERZICI ȘI „POVESTEA VORBII“

VALERIU LEU

Despre Paul Terzici nu știm mare lucru. De fapt numai atât cât lasă să străbată din textul pe care l-a realizat pe filele unei cărți tipărite la București în 1835¹ aflată acum la Biblioteca Județeană „Paul Iorgovici“ din Reșița. Totuși textul său, de mici dimensiuni, atrage atenția prin savoare și mai ales prin posibilitatea pătrunderii într-un univers cultural specific unei lumi asupra căreia cercetătorii au zăbovit doar în fugă. Este lumea satului care începe să se miște, lumea de contact cu periferia orașelor care mai poartă cu sine valorile și spiritul rural, gustul pentru cărțile populare.

Nicolae Iorga a fost primul care l-a remarcat pe Paul Terzici. În peregrinările sale prin Banat a găsit la Globucraiova o carte cu o însemnare manuscrisă pe care a aflat de cuviință să o reproducă. Era interesantă, desigur, pentru istoria mentalităților dar poate că a fost frapat și de semnătura autorului. O reproducem și noi convinși că ea poate fi o bună modalitate de captare a interesului cititorului pentru un personaj ciudat: „N. B. Din Țara Românească să nu se ție nevastă că te sudomi, au mult mai bine o turcoaică sau nemțoaică năime. Fugi de javra fudulă, caută la ochi mielul rușinos. Pavel Terziciu ingineru“². Omul știa, desigur, ce vorbește. Tocmai atunci se afla la Craiova!

Un text mult mai amplu a rămas pe cartea ce se află acum la Reșița și care ne dă un minim de date biografice. După cum rezultă dintr-un calcul simplu (în 1864, avea 60 de ani) s-a născut în 1804, la Iablanița, un sat din apropierea Băilor Herculane. Este de bănuț că primele clase le-a făcut în sat după care a urmat vreuna din școlile de subofițeri ale Regimentului românesc de Graniță, nr. 13 din Caransebeș în circumscripția căruia se afla și satul său³. Certitudine, în privința aceasta însă nu avem. Bănuim că titlul de „inginer hotarnic“ pe care și-l atribuie trebuie să se justifice prin studii de topografie pe care nu putea să le dobândească decât printr-o astfel de școală. A păstrat trăsături care vin din rigoarea militară, ceva din orgoliul grăniceresc. El se simte integrat încă comunității militare. Ține să precizeze că satul lui face parte din compania Prigorului iar numărul casei este 159. Nicolae Iorga semnală deja această trăsătură a țăranilor bănățeni din satele circumscripției militare: „Foarte mândrii, grănicerii înseamnă pe cărțile dăruite numele companiei și chiar numărul pe care-l purtau ei în această companie. E una din cele mai frumoase manifestări de energie ale unui popor care în aceste locuri nu avea Stat și în care trăia totuși cerându-și puțința de manifestare, toată energia strămoșilor“⁴.

De altfel, pe fiul său Nicolae dorea să-l facă preot în regimentul de graniță. „Cu voia lui Dumnezeu voiesc să-l fac preot de bătaie și că-

lugăr“ — scrie el într-o însemnare pe care, în spiritul tradiției, o continuă cu un blestem pentru cine ar intenționa să fure cartea aceea. Ea a fost cumpărată pentru familia sa și numai aceasta are deci drepturi asupra ei. Însăși faptul că face însemnări pentru urmași pe filele unei cărți — aleasă și ea potrivit unui crez și unui gust — îl integrează unei tradiții seculare. El știe, ca toți țăraniii bănățeni, că scrisul rămâne, eternizează⁵. Așadar memorabilul în acest fel trebuie transmis! El se adresa urmașilor, le dă sfaturi și învățături. Gustul bănățean pentru literatura moralnică se verifică și în cazul său. Interesul acesta era evident în veacul Luminilor⁶ dar, iată, se dovedește longeviv. În orice caz literatura moralnică difuzată și cerută insistent în Banatul tinereții sale, nu intra în contradicție ci se completează cu literatura populară de factură moralizatoare. Paul Terzici vrea el însuși să scrie un astfel de text. Și reușește o compilație trecută prin sensibilitatea sa. Notează tot ceea ce crede de cuviință că trebuie să știe copiii săi și oricine altcineva. Acceptă ideea de împrumut a cărții dar cu condiția restituirii.

Proverbe și zicători, sfaturi și învățături, cugetări, toate se amestecă în notele sale nu lipsite însă de coerență. Nici chiar rețetele medicale — crede el — nu sunt de prisos. Interesantă este și verva care-l cuprinde când vrea să ne convingă de diversitatea lumii, de faptul că fiecare trebuie judecat în funcție de condiția individuală, de calitățile și deficiențele personale. În orice caz lumea, după el, va trece prin mari încercări. Toate vor fi cum vor fi până în 1890 dar de atunci se vor amesteca tare rău, lucrurile vor ieși din mersul lor firesc!

Negreșit, Paul Terzici a fost un hoinar. Nu s-a lăsat legat nici de familie nici de meleagul natal deși le-a dus mereu dorul. Ani la rând îl aflăm când prin Craiova când prin București. Călătoriile i-au dat prilej să vadă și să audă multe. Cum după o astfel de viață nu putea lăsa urmașilor averi, se hotărăște să le transmită o moștenire bogată în sfaturi înțelepte. Nu a fost un scriitor și nici nu s-a gândit să scrie pentru lume ceea ce de la lume adunase. Ce a rămas nu este totuși o simplă însemnare. N-a trecut nesimțitor pe lângă întâmplări și a căutat să rețină înțelepciunea cărților citite. Lecturile sale trebuie căutate în cărțile populare pe care Ardealul, mai ales, de pe la începutul veacului al XIX-lea le scotea în tiraje mari. Cu mare plăcere trebuie să fi parcurs creația lui Anton Pann. Dacă cumva acesta l-a zărit pe Terzici pe la bălciurile unde-și vindea marfa, a știut precis că se va îndrepta spre taraba sa⁷... Există posibilitatea ca un exemplar din *Noul Erotocrit* al lui A. Pann, descoperit la Prigor (unde pentru o vreme a locuit unul din fiii lui Terzici) să fi făcut cândva parte din biblioteca „scriitorului“ nostru⁸.

Izvoarele lui Terzici sunt cărțile de înțelepciune, cărțile sfinte, jittii, texte hagiografice. Se amestecă într-o cidată învălmășeală maxime din *Povestea Vorbii*⁹ și normele de conduită fixate de dealog. Omul își face conștiincios datoria față de urmași și după ce dă pilda, revine cu explicații menționate cu N(ota) B(ene).

Până la urmă cărțile sale au ajuns la familie de vreme ce au fost descoperite în Banat dar se pare că a avut și unele dezamăgiri. În text răzbat gânduri amare, vorbe care ne fac să ne îndoim că învățăturile sale și-ar fi atins scopul. Lasă impresia că, dinspre fii săi, a avut parte de ne-

mulțumiri. În orice caz ajunge la concluzia că nu-i bine să-ți dai averea pe mâna copiilor, chiar de s-ar jura că o păstrează, până la urmă o risipesc. Să fi vorbit din experiență proprie?

NOTE

1 *Viețile sfinților pe luna Martie*, București, 1835. Este de fapt un volum din seria *Mineelor* tipărită între 1835 și 1838.

2 Apud N. Iorga, *Observații și probleme bănățene*, București, 1940, p. 76. Însemnarea a fost făcută pe volumul lunii August. Nu l-am regăsit la biserică. Nu excludem posibilitatea ca pe filele sale să mai fi fost și alte însemnări.

3 În problema istoriei regimentului vezi: A. Marchescu, *Grănicerii bănățeni și Comunitatea de Avere*, Caransebeș, 1941, iar a istoriei învățământului bănățean, inclusiv în Graniță, V. Târcovnicu, *Istoria învățământului din Banat până la 1800*, București, 1975; P. Radu, D. Onciulescu, *Contribuții la istoria învățământului din Banat până la 1800*, București, 1977. Foarte util este studiul lui C. Feneșan, *Contribuții la istoria învățământului în granița militară bănățeană la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea*, în „Studii de istorie a Banatului”, 2, 1970, p. 91, 111.

4 N. Iorga, *op. cit.*, p. 60.

5 V. Leu, *Banatul între arhaic și modern. Mentalități în Veacul Luminilor*, Reșița, 1993, p. 29.

6 N. Bocșan, *Contribuții la istoria Iluminismului românesc*, Timișoara, 1986, p. 233—234.

7 Vezi prefața lui Șerban Foarță la Anton Pann, *Povestea Vorbii*, ediție îngrijită de I. Fischer, București, 1967.

8 A. Pann, *Noul Erotocrit*, Brașov, 1837. În biblioteca lui Mihail Blidariu din Prilipeți, preot și apoi protopop, s-au găsit și volumele I și II din această carte. Acum se află la Muzeul din Reșița.

9 Anumite proverbe sunt aidoma sau apropiate la Terzici ca și la Anton Pann ceea ce indică o preluare de la acesta. Pentru exemplificare vom da câteva cazuri:

La Terzici: „Mincinosu ori prânzăște ori cină dar 2 nu poate face.”

La Pann: „Cu minciuna ori prânzăști ori cinezi / Pe amândouă nu le închelbezi.”

La Terzici: „De dai tu, atunci n-ai, când dai fată iapa, când cer(i) al tău de la el, atunci îi moare mînzul.”

La Pann: „Dai, n-ai / (...) Când îi dai îi fată iapa și când îi ceri, îi moare mînzul.”

ANEXA

Eu știu așa și adeverezi:

1. Că cine vrea să trăiască bine
Să mă asculte pe mine.
2. Cine vrea să trăiască mult
Să să facă mut.
3. Cine vrea să trăiască mai bine
În mulțime să se facă surd.
4. Cine vrea să fie la toți iubit, să să facă la toți ascultător, vrednic, iute. Cum auzi deloc sări, împlinește cererea.
5. Femeia iubită la toți de dimineață e zvârlită.
Femeia frumoasă, lenioasă și puturosă.
Om s-au fată, leneșu la toți e urât!
6. Mincinosu ori prânz prânzăște ori cină dar 2 nu poate face.
7. Lenos, viclean, șiretu numai gura e de el, alt nimica face.
Mai bine cu un vrednic la pagubă decât cu un leneș la dobândă, că acel leneș și ce-au găsit de la părinți pierde.
8. Cine să ia după cel bun îl va duce la stupină.
9. Iar cine să va loa după gândac îl va duce la c... (balegă).

N.B. Copii(ii) și fete ai mei, luați aminte de la mine: bine când veți vedea, orice om, fâmeie, venind la voi cu miglișală să știți că vă înșală. Ce totă ziua bună-ziua, el să prefacă ca prieten dar în inima lui estă Iuda Scariot. Ori îl vinde ori îl cumpără cu viclesug pe vreuna din casa ta.

N.B. Domnia e urgia, prietenia e adevărat sărăcia.

De dai tu, atunci n-ai, când dai fată iaapa, când ceri al tău de la el, atunci îi moare mânzu; multă pretenie face totdeauna cea mai mare ură și urăciune.

Pe cei mai mari ca tine nu împrumuta. Mai bine o dată „n-am” decât de 100 de ori „dăm!” Apoi să vedeți(i) acel bine cât rău aduce. Așa am învățat, Paul Inginerul, 1864, martie 31, Tot în Craiova sănt!

N.B. Martor sau chizaș să nu te puni pentru niminea, nici odată, că cu adevărat cazi tu în locu(l) lui. El m-a mințit jorând. Eu mis, și silit am plătit, și în răs, cu rușine, deabia am-scăpat nefiind vinovat.

N.B. Mai bine să dai și să taci decât să înbuni. Apoi, nedând rămâi mincinos pentru totdeauna.

2-lea: Nu ți-i omu(l), nu te înjuga, nu glumi, nu lungi, departă-te de el. Datoria să nu să împuță în pozonaru(l) tău, împacă-te cât mai curând. Curat cât poți răbda de bani cu doldora să nu ei nici să dai în veac. De acum nu-i mai capeți, decât ocara. Ba ce judecată!

Această 12 cărți bisăricești le-am cumpărat eu pentru fiul meu Nicolae profesor și Andrei de la Iablanița, no. 159 al cășilor. Pre acest Nicolae, cu voia lui Dumnezeu, voesc să-l fac preot de bătălie și călugăr. De aceasta oricine a ceti slobod să fie iar de a le fura sau ascunde și a nu le da copiilor mei aceste cărți, 12, acela de D-zeu și de mine, blestemat în veac va fi iar trimițându-le copiilor mei, blagoslovit cu mare dor din neam în neam, de la D-zeu Savaot să fie, Amin!

Craiova în 31 martie 1860, în ziua vinerea, în 1 april, am scris. În numele D.D. Is. Hs. a nu păcătui nimenea. Paul Terzici Hotarnic și inginer.

N.B. Am auzit că fiul meu Nicolae a ajuns preot în satul Prigor din Almaj. Acolo iastă compania Prigorului. 1864, martie 20, Craiova. Mă aflu în casa D.D. Constand(in) și D. Elena Brașovianu. Aliluia!

N.B. Pentru bătrâni a curăți sângele, a întineri viața, fâmei carii au pierdut sorocul, ci estă pria bun leac de la apotecă (o sticălă sau 2-ă de Doftoria ce să cheamă Pacliano-sirop) și zamă de urzici și macar de rădăcini. Iar de îngrășat e bun (iarba) coada șoricelului. Estă prea multă prin livezi, fieră bine, bie pe inima goală dițineța, toată luna martie. Paul Terzici, inginer, anu(l) 1864, în Craiova.

Anu 1864, martie în 30. Eu vă scriu voă (copii) mei, cine nu crede, vede.

1. Celege și nu ispiți = dacă numa(i) cei ce au minte fac a așa.

2. Crede și nu cerceta = căci în zadar ți-e! Dogmele D-lui!

3. Ia aminte și nu ufta = la proști cu urechi, fără cap, aude ci trece prin cealaltă ureche. Iacă, sunt fără grijă ei. Eu de aceștea, prin aceste istorii mă adeverez.

N.B. Pe nimenea să nu osândești, nici pe om, nici dobitocu(l), că nu pot fi unu(l) ca altu(l), nu pot fi toți(i) stăpâni, nici toți(i) slugi, ia aminte! Dreptu(l) lui D-zeu și judecata împăratului! D-zeu cere blândețe, siromie, de laudă purtare, credință, bunătațe. Cu dreptate ne poruncește așa: fericiți cei blânzi că veți moșteni ce(rul). De aici armăsar sau bivol, capră sau oaie, găină, rață, nu-i una ca alta, om și dobitoc, bătrân sau bolnav, voinic și sănătos, prost și înțelept, învățat la carte sau meșteșug, iute sau moale, greu sau ușor, orb, chior sau cu 4 ochi, cu glas sau răgușit, sărac sau bogat, sătul sau lipit de foame, tare sau slăbănog. Apoi D-ta, D-le, omule cum judeci aici? De ce osândești fără să socotești, deștept sau somnoros cu stele, cu noroc sau fără? Așa, cum? Cântărești, cum prețuiești? Bou legat la gard de proptă, ca cel slobod la câmp sau în livada, omul la masă sau gol afară în vânt, iarna în viscol sau vara la sânin, bolnav sau sănătos? Iar te întrăb precum am văzut și tot văd eu: mare strâmbătate! De ce puni bou, bivol în comparație cu calul, oaia cu epuru și bivolița să sară ca mâța, rața să fugă ca un cocor și mâța și să ridice mic bărabăr cu cel voinic. Și iar te întreb: de ce osândești, așa păcătuiești? De ce tot mai sus înmulțești, ceri zicând, ai — na-i porțion? (S)-l dai nu vezi, nu socotești bine că nu-i, sau ca altul nu-i rodire ca aceasta, n-au vitele lapte una ca alta, nu pot trage caii în plug ca bivoliu în jug, nu-i, nu-i și nu-i!

Pentru știința a mea pe cât am cetit și am iscălit pentru amintirea și pomenirea fiilor noștri pe viitorul via până la anu 1890, apoi, pe atunci și de acum, din anu(l) 1860 adecă 30 de ani vor merge amestecându-să valurile dar de atunci nu vor mai cunoaște că iastă D-zeu, nu vor ținea legea nici pic de credință nici sfială, nici rușine, nici frică, nici dragoste, nici nădejde. O vor perde cu totul, toți și toată omenia nepomenită va fi atunci. Paul.

Paul Terzici. Astăzi sânt de 60 de ani, bătrân. Hotarnic inginer din Bănat în Iablanița de la nr. casei 159, de compania Petnic eram, adecă până azi în Craiova sânt. Mai departe numai D-zeu știe! În casele marelui D. Constantin Brașovianu și a conii Eleni dtt-a cu fiiu D-lor Ianco Ioan Brașovianu moștenitoriu lui D-zeu mulțămind pentru tot și pentru toate. Har de la D-zeu să fie! Fiind în viață și cocoana Linuța mătușa D-lor. După cererea D-ei am cetit aceștea 12 cărți. Anu(l) 1864. Paul Terzici hotarnic și inginer am cum-

părat cărțile de la S. Mitropolie din București pentru fii mei din Banat, din Iablanița ce sânt la casa cu nr. 159, compania Petnic eram dar până astăzi în Craiova sânt. Mai departe numai D-zeu știe! În casăle marelui D. Constandin Bratovianu și a coconii Eleni cu fiul D-lor Ianco, Ioan Bratovianu moștenitoriu. Mulțumind pentru toți și pentru toate fiind în viață și cocoana Linuța mătușa D-lor, la cerere D-ei am cetit aceștea 12 cărți, anu(l) 1864. D-zeu mulțumind pentru tot și pentru toate. Har de la D-zeu să fie. Paul Terzici hotarnic și inginer am cumpărat aceștea cărți(i) de la S. Mitropolie de București pentru fii mei din Banat, din Iablanița ce sânt la casa cu nr. 159 de compania Petnic“.

PAUL TERZICI AND „POVESTEA VORBIRII“

(Summary)

The article deals with the cultural background of a certain social group, that of the people who left the village and established in towns, but were still not integrated in that community. Paul Terzici, a former non-commissioned officer on the Banat Military Border, became a boundary surveyor in Craiova, but because he did not succeed in making a fortune, he left some advice to his sons — a collection of proverbs that brought forward his world outlook, his view about people society. He wrote on a book, as it was customary, in the villages. The text is unabridged.